
МЕТОДИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

УДК 78.071.2

**ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ГАРМОНІЧНОГО ВАРІЮВАННЯ В ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ДЖАЗОВОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ МАЙБУТЬОГО
ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ**

Павленко О. М.

У статті розкрито особливості методу гармонічного варіювання в процесі формування вмінь джазової імпровізації майбутнього вчителя музики. Висвітлено специфіку джазової гармонії. Розкрито особливості нотної фіксації у джазі. Висвітлено види гармонізації джазових мелодій. Розкрито способи побудови акордів та гармонічної видозміни. Представлено музично-творчі завдання для ефективного вивчення джазової гармонії.

Ключові слова: майбутній учитель музики, джазове мистецтво, джазова гармонія, методи навчання, вміння джазової імпровізації, естрадно-джазові твори.

В статье раскрыты особенности метода гармонического варьирования в процессе формирования умений джазовой импровизации будущего учителя музыки. Освещена специфика джазовой гармонии. Раскрыты особенности нотной фиксации в джазе. Освещены виды гармонизации джазовых мелодий. Раскрыты способы построения аккордов и гармонических видоизменений. Представлены музыкально-творческие задания для эффективного изучения джазовой гармонии.

Ключевые слова: будущий учитель музыки, джазовое искусство, джазовая гармония, методы обучения, умение джазовой импровизации, эстрадно-джазовые произведения.

The paper discovers the peculiarities of the harmony based variation method in the process of jazz improvisation skills development of a future music teacher. The specificity of jazz harmony is elucidated. The peculiarities of the musical notation in jazz are revealed. The light is thrown upon the types of harmonization of jazz melodies. The means of chord formation and harmony alteration are discovered. The music creative tasks for effective jazz harmony mastering are represented.

One of the important aspects of making jazz music is a creative approach to the choice of various means for melody harmonization and improvisation. To understand the peculiarities of jazz harmony one has to realize the fundamentals of harmonic scale enrichment. One of the methods assisting in flexible and smooth harmony line progress is the use of the seventh chord inversion.

A significant peculiarity of jazz music is a creative principle at "decoding" the numerical harmony notation, emerging from the general tendency for improvisational performance. Depending on style or wish of a certain performer, harmony can be complicated by means of the vertical expansion, texture change, bass substitution etc. An ability to play chords following the letter-number system will give a future music teacher an opportunity to decode the chords in the process of jazz melody harmonization and improvisation. While jazz playing a student can vary the chord succession, modifying a harmonic structure the way he wishes.

The use of the harmony based variation method in the process of jazz improvisation skills development of a future music teacher will assist in developing his harmonic thinking and the ability for the sound pitch recognition, mastering the harmony modification techniques; visual, auditory, motoric orientation on a keyboard, practical studying of jazz harmony.

Key words: a future music teacher, jazz music, jazz harmony, teaching methods, jazz improvisation skills, pop-jazz compositions.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси в освітньому просторі спрямовані на формування компетентного, конкурентоспроможного, мобільного фахівця, здатного в майбутній професійній діяльності реалізувати свій творчий потенціал. Зростання вимог до фахівців у галузі мистецької освіти вимагає вдосконалення традиційної системи професійної підготовки майбутніх вчителів музики та її адаптації до європейських стандартів вищої освіти. Відповідно зростають вимоги до інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики. Особливого значення набуває проблема формування вмінь джазової імпровізації майбутнього вчителя музики.

Аналіз досліджень та публікацій. У сучасній науково-педагогічній літературі розглядаються питання, присвячені розвитку художньо-творчого потенціалу студентів (Е. Абдуллін, Л. Масол, О. Олексюк, В. Ражников, О. Щолокова та ін.), формуванню творчих вмінь (Б. Іофіс, М. Кириченко, Л. Онофрійчук, О. Плотницька, І. Шинтяпіна та ін.), навчанню майбутнього вчителя музики мистецтву джазу, джазової імпровізації (В. Дряпіка, О. Жаркова, Н. Попович, Н. Сродних, Ю. Степняк, О. Хижко та ін.). Останнім часом також набули широкого висвітлення проблеми навчання практичної джазової гармонії (Д. Бондаренко, Ю. Козирев, О. Рогачов, Д. Херлі, Ю. Чугунов та ін.).

Метою даної статті є висвітлення особливостей методу гармонічного варіювання у процесі формування вмінь джазової імпровізації майбутнього вчителя музики.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих аспектів джазового музикування є творчий підхід у виборі різноманітних засобів для гармонізації мелодії та імпровізації. Тому використання методу гармонічного варіювання у процесі формування вмінь джазової імпровізації майбутнього вчителя музики сприятиме розвитку його гармонічного мислення та слуху, опануванню прийомами гармонічної видозміни, слухо-зоро-руховій орієнтації на клавіатурі, практичному вивченні джазової гармонії.

Загальновідомо, що гармонічний склад, як форма організації багатоголосої музичної тканини, відіграє важливу роль у різноманітних жанрах музики. Гармонія – є одним із важливих елементів музично-виражальної системи джазового мистецтва. В основі джазової гармонії лежать принципи європейської ладотональної організації та сучасної гармонії, але логіка традиційного функціонального руху T-S-D-T найчастіше порушується. У гармонічній мові джазу різноманітно використовуються колористичні можливості темперованого ладу, завдяки чому розширюються можливості музичної мови.

Ю. Чугунов виокремлює такі характерні особливості джазової гармонії, як: інтенсивна дисонантність, прагнення до акордового паралелізму, до детальної гармонізації (застосування побічних доміант), хроматизмів, замінів, вплив блюзу (опора на специфічний інтонаційний блюзовий лад, мажоро-мінор з елементарними ускладненнями терцієвої вертикалі та різними співзвуччями) [5, с. 4].

Дисонантність і еліпсис є нормою джазової гармонії. Різноманітні дисонуючі співзвуччя можуть іти один за одним досить довго, формуючи еліптичні звороти, які створюють відчуття постійного "блукання" тонального центру, функціональної невизначеності. Внутрішня гармонічна загостреність, тональна нестійкість є типовою особливістю практично всіх джазових жанрів і напрямків.

У. Сарджент вважає, що на джазову гармонію вплинули два фактори: "перукарська гармонія" та "блюзовий" звукоряд. У "перукарській гармонії" проявляються тенденції до тісного розташування голосів і плавного руху паралельними співзвуччями, які рухаються хроматизмами. За походженням і технікою виконання "перукарська гармонія" була пов'язана з банджо і гітарою та передбачала просте переміщення рук вгору або вниз по грифу інструмента при збереженні аплікатурної позиції [4, с. 162–163].

Іншим видом гармонічної послідовності є "блюзовий" лад із характерним використанням септакордів. Особливість цього ладу – важливе місце пентатонних трихордів і характерних ступенів блюзового ладу зі специфікою нетемперованої інтонації ("блюзові" ноти).

Особливістю гармонії джазу є відмова від тризвуків, але якщо вони і зустрічаються, то в більшості випадків – із доданою секстою. За основну "гармонічну"

одиницю береться не тризвук, а септакорд і складні акорди, побудовані на його основі. Найбільш вживаними септакордами у джазовій практиці є такі види: великий мажорний септакорд, малий мажорний септакорд, малий мінорний септакорд, великий мінорний септакорд, малий септакорд, зменшений септакорд. Досить часто використовуються складні акорди: нонакорди, ундецимакорди, терцдецимакорди, акорди нетерцієвої будови, зокрема квартакорди, неповні акорди. Широке застосування альтерації різних тонів акордів значно посилює колоритність звучання джазової гармонії.

О. Рогачов, вказує, що більшість гармонічних зворотів і послідовностей джазової гармонії спираються на сім основних типів інтервального руху:

- кварто-квінтовий рух (пов'язує два або три акорди різних функцій);
- низхідний напівтоновий рух (пов'язує послідовність із двох-трьох акордів різних функцій, один або два з яких представлено тритоновими замінами; може бути використаний замість кварто-квінтового руху);
- висхідний і нисхідний малотерцієвий рух (пов'язує між собою головні функції паралельних тональностей);
- висхідний цілтоновий рух (пов'язує два-три акорди різних функцій із можливими паралельними і тритоновими замінами);
- низхідний рух по великих терціях (пов'язує акорди двох функцій, одна з яких є паралельною або тритонною заміною);
- тритоновий рух (дві паралельні заміни мажоро-мінорної тоніки знаходяться між собою у тритоновому співвідношенні);
- гармонічна заміна однойменного мажору і мінору (мажор-мінорна заміна характерна для гармонії джазу) [3, с. 7–13].

Слід зазначити, що джазова гармонія виокремлюється способом її фіксації. Зазвичай нотний запис у джазі обмежений мелодією теми і гармонією, яка записана цифровим способом. Такий запис аналогічний системі епохи генерал-баса, але на відміну від неї бас записується літерами, що позначають основний тон, від якої побудований септакорд, а цифри – додані до нього тони та їхня альтерація. Буквено-цифрове позначення акордів може детально показати склад акорду, альтерацію, іноді обернення.

У джазовій практиці використовуються різні види розташування акордів: тісне, широке та змішане. Тісне передбачає розташування голосів між собою на відстані не більше кварта, в ньому частіше використовуються терції і секунди. Для такого розташування акордів типовим є паралельний рух голосів, єдність фактури акордового складу впродовж звучання мелодії.

Основні принципи широкого розташування акордів полягають у тому, що голоси рухаються дуже плавно (крайні голоси рухаються протилежно, а мала септима найчастіше йде вниз). При такому розташуванні участь беруть від чотирьох до шести голосів. Широке розташування акордів найбільше використовується у повільних і середніх темпах, під час супроводу соло інструменту або голосу, а також в оркестровій педалі.

Змішане аранжування є творчим полем для використання тісного (паралельний рух голосів) та широкого (голосоведення, контрапункт) розташування акордів. У такому варіанті можна використовувати "аранжовані" акорди, в яких один або кілька звуків (прима, терція, секста, септима, нона) перенесені в інший регістр. Знання цього типу акордів формує вміння бачити акомпанемент у зібраному вигляді.

Тони аранжованих акордів від основного звуку можуть розподілятися таким чином: у лівій руці – прима та септима акорду, у правій – терція та квінта акорду; у лівій руці – прима, терція та септима акорду, а у правій – нона, терція та квінта акорду; у лівій руці – прима та децима акорду; у правій – септима, нона, терція, квінта акорду або без терції; у лівій руці – прима, квінта, децима акорду, а у правій – септима, нона, терція, квінта акорду або без терції; у лівій руці – прима, септима, терція акорду, а у правій – квінта та прима акорду.

Для того, що розуміти особливості джазової гармонії необхідно усвідомити основи збагачення гармонічної сітки. Одним із способів, який сприяє гнучкому і плавному розвитку гармонічних ліній, є використання обернення септакордів. Студенту необхідно програти обернення септакордів у тональності, виконуючи бас

як їхню основу, а партію правої руки використовувати для виконання акордів у висхідному і низхідному русі з відповідними послідовностями.

Застосування прохідних та допоміжних акордів є одним із прийомів гармонічного варіювання. Прохідні акорди використовуються між акордами, які знаходяться один від одного на відстані тону або півтону. Рух прохідного акорду може бути як хроматичним, так і діатонічним. Допоміжні акорди можуть розташовуватися на півтону вище або нижче від основного акорду та виконуватися на відносно слабкій долі. Склад допоміжного акорду може змінюватися.

Ще одна важлива особливість джазу – творчий принцип у "розкодуванні" цифрового запису гармонії, що впливає із загальної установки на імпровізаційне виконання. Залежно від стилю або волі конкретного виконавця, гармонія може бути ускладнена шляхом розширення вертикалі, зміни фактури, використання басових заміні тощо. Вміння виконувати акорди за буквено-цифровою системою дасть змогу майбутньому вчителю музики декодувати акорди у процесі гармонізації джазового мелодії та імпровізації. Під час джазового музикування студент може на власний розсуд варіювати акордову послідовність, видозмінюючи гармонічну структуру.

У джазовій практиці виокремлюють такі види гармонізації: прості, детальні, вільні. До простих можна віднести гармонізацію простими акордами і триголосними послідовностями, які містять мелодичний, гармонічний голос і бас. Приступаючи до гармонізації, майбутній учитель музики має першочергово визначити жанр, стиль, темп, характер музики тощо. Виходячи з цих параметрів, обираються акорди. Триголосся дає можливість зосередити увагу на самостійному розвитку кожного голосу, а саме контрапунктичному способі гармонізації. Необхідно пам'ятати, що басова лінія – це основа акордів; середній голос може бути мелодично розвиненим на довгих звуках мелодії, використовуючи прохідні та хроматичні ноти. Під час триголосної гармонізації мелодії студенту необхідно користуватися повільними темпами, нескладними гармоніями, щоб встигати слухати й аналізувати музичний матеріал.

Робота над детальною гармонізацією співпадає із початковим етапом роботи з триголосною гармонізацією: повільний темп, нескладні гармонії, які необхідно поступово ускладнювати. Під час такої гармонізації необхідно ширше застосовувати заміни, функціональні зв'язки акордів, паралелізми, альтерації і хроматизми, а у басовій лінії використовувати дрібні тривалості (четвертні і восьмі ноти), на кожен з яких бажано змінювати гармонічні функції.

Вільна гармонізація передбачає творчий підхід до аранжування мелодичної лінії. Гармонічний рух передбачає двосторонній зв'язок акордів: гармонічно-функціональний і мелодичний. Кожен звук мелодії можна гармонізувати різноманітними видами акордів, вибір яких залежатиме від фантазії, рівня розвитку музично-творчих здібностей майбутнього вчителя музики.

Важливим аспектом застосування методу гармонічного варіювання у процесі формування вмінь джазової імпровізації майбутнього вчителя музики є застосування музично-творчих завдань і вправ, які сприятимуть практичному вивченню джазової гармонії та способів гармонічної видозміни. Запропонований метод також спрямований на розвиток у майбутнього вчителя музики гармонічної техніки, вміння чути, аналізувати гармонію, самостійно гармонізувати задану мелодію, та формування відчуття стилю джазової музики.

Оскільки джаз – це передусім мистецтво ритму, вже від перших занять потрібно намагатися поєднувати гармонічні вправи з ритмічними. Спочатку необхідно виконувати акорди у тісному розташуванні, використовуючи різноманітне гармонічне і ритмічне оформлення, а вже потім переходити до широкого і змішаного. Практичні вправи можуть включати інтервальні та акордові секвенції, характерні гармонічні звороти у вигляді акордових гармонічних послідовностей і мелодичних фігурацій. Музично-творчі завдання необхідно виконувати у різних тональностях за кварто-квінтовым, хроматичним, діатонічним, цілотноновим принципами. Така форма роботи сприяє розвитку гармонічного слуху, слухо-моторним зв'язкам та слухозоровій орієнтації на клавіатурі.

Висновки. Використання методу гармонічного варіювання сприятиме формуванню вмінь джазової імпровізації майбутнього вчителя музики та дозволить йому опанувати основні прийоми видозміни гармонічної вертикалі. До таких способів

належать: уміння застосовувати основні види септакордів, складні за структурою акорди (нонакорди, ундецимакорди, терцдецимакорди), акорди з допоміжними та альтерованими звуками, прохідні та допоміжні акорди, заміни акордів (по медіанті, тритонова заміна). Крім того, майбутній учитель музики під час творчої гармонізації зможе використовувати різні види розташування акордів (тісне, широке, мішане), пропускати в них тони, з'єднувати голоси в гармонічній послідовності, розподіляти акорди між двома руками. Використання студентом музично-творчих завдань та вправ сприятиме практичному вивченню ним джазової гармонії.

Література

1. Королёв О. К. Краткий энциклопедический словарь джаза, рок- и поп-музыки: термины и понятия / О. К. Королев. – М. : Музыка, 2006. – 168 с.
2. Олексюк О. М. Музично-педагогічний процес у вищій школі / О. М. Олексюк, М. М. Ткач. – К. : Знання України, 2009. – 123 с.
3. Рогачёв А. Г. Системный курс гармонии джаза: теория и практика : учеб. пособие для студентов муз. училищ и колледжей / А. Г. Рогачев. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 126 с.
4. Сарджент У. Джаз: генезис, музыкальный язык, эстетика / У. Сарджент. – М. : Музыка, 1987. – 296 с.
5. Чугунов Ю. Гармония в джазе : учебное пособие / Ю. Чугунов. – М. : Современная музыка, 2007. – 176 с.